

Гл. ас. д-р Ивайло Беев*

ИКОНОМИЧЕСКА ТЕОРИЯ ЗА КОНСТИТУЦИЯТА. АНГЛО-АМЕРИКАНСКАТА ШКОЛА

Изследването е първото по рода си в българската научна литература. Като реконструира последователно изграждането на икономическата теория за конституцията, то по същество е критичен прочит на основните доктринални постижения в тази област.¹

JEL: H0

Ключови думи: икономическа, пазарна, фискална, парична конституции; методологически индивидуализъм; икономически детерминизъм

Смята се, че изследването на *конституцията в нейната икономическа същност* – като направление в доктрината, бележи своето начало с труда на Beard „An Economic Interpretation of the U.S. Constitution“ (1921).² Но от това, което и самият Beard посочва в предговора към книгата си, се вижда, че „...в работата си той се основава на изследванията на проф. Turner, д-р Libby и господата Amber и Schaper“. По-нататък, авторът говори за наличието на поне „три школи“ в този вид изследвания на конституцията – първата е с представител Bancroft, втората той определя като „Teutonic“, а „трета“ свързва с имената, посочени в предговора на книгата му (вж. Beard, 1921). За по-критичните изследователи на икономическата историография това е явен белег за възможното отнемане на „границата“ още по-рано, т.е. преди цитирания труд на Beard (в този смисъл вж. Hutson, 1984, p. 463-477).

Кой е „първопроходецът“ и с кое изследване е поставено началото са съществени въпроси, но за нашето изследване е по-важен фактът, че те са свидетелство не просто за наличие на интерес към конституцията като икономически документ (проявен спорадично и от отделни автори), а са резултат от истински и при това исторически състоял се дебат относно икономическата природа на конституцията (при това дебат на държавните дейци, а не „тих“ спор по страниците в трудовите на „кабинетните“ учени); за наличие на изявено разбиране за неоспорима обвързаност на „конституция“-та и „икономика“-та, която създава; както и относно разбирането за решаващото значение на конституционната уредба за текущото състояние на икономическите отношения.

---

* УНСС, катедра „Икономикс“, ibeev@unwe.bg

¹ Chief Assist. Prof. Ivailo Beev, PhD. ECONOMIC THEORY OF CONSTITUTION. ENGLISH-AMERICAN SCHOOL. *Summary:* The research is the first of its kind in the Bulgarian scientific literature. Reconstructing the consecutive establishment of the economic theory of the constitution in a consistent manner, it is actually a critical presentation of the basic achievements of the doctrines in this sphere. *Keywords:* economic constitution, fiscal constitution, monetary constitution, methodological individualism, economic determinism.

² Книгата е публикувана за първи път в 1913 г., но в нашето изследване цитатите са от изданието от 1921 г.

Трудно се намира израз, с който адекватно да се окачестви фактът, че *първата съвременна конституция* освен политическите въпроси, които решава, е създадена при яснота относно икономическата ѝ същност и в резултат от такъв тематичен дебат. И това в обществено-икономически условия, при които, от една страна, „робство“-то е реален феномен (Human & Baptist, 2014, с. 213 и сл.), а от друга – при *равнище на развитие на науката за икономиката* едва само едно десетилетие след публикуването на фундаменталния труд на Адам Смит през 1776 г.³ Още тогава Смит обръща внимание на това, че *степенята на развитие на отделна държава се постига съобразно с характера на законите и институциите в тази страна*, като отбелязва, че „...тази степен може да е много по-ниска (*респ. по-висока*) от това, което характерът на нейната почва (*на страната*), климат и положение би допускал при други закони и институции“ (Смит, 1983, с. 97).⁴ Всъщност Смит често реферира един или друг икономически феномен като нормата на лихвата, сдружаването, търговията и конкуренцията, заетостта и др. със „закона“, който регулира съответното обществено отношение (вж. пак там, с. 97-98, 105, 122-124 и др.). Този специфичен момент в неговия анализ е основата, върху която векове по-късно се развива „икономическа теория за конституцията“, базирана на концепцията за Ното Есопотісус.⁵ Дали и доколко обаче посоченият специфичен момент в труда на Смит е повлиял върху формирането на *визията за конституцията като икономически документ* у създателите на американската конституция, може само да се спекулира. По-същественото е, че още по онова време – и на теоретично, и на прагматично равнище, връзката на *съвкупния икономически резултат* (или по терминологията на Смит „на богатството на страната“) с характера на „законите и институциите“ (по Смит) е установена по *недвусмислен начин*. Ако се приеме, че под споменатата формулировка „закони и институции“ по Смит в съвременен смислов еквивалент може да се говори за „конституционен контекст“ („constitutional perspective“) на съответното отношение (феномен), както това правилно е отбелязано от Buchanan и Brennan два века по-късно⁶ (вж. Buchanan & Brennan, 1985, р. xvi от предговора; в дигиталното издание от 2008 г. позоваването е на с. X), то установената обвързаност може да

³ Оригиналния труд е публикуван през 1776 г., но тук работим с изданието на български език от 1983 г., което е превод на изданието на Wards, Losk & Co от 1812 г.

⁴ Текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.

⁵ „Ното Есопотісус“ или още „икономическият човек“ е концепция, ползвана в множество икономически теории, репрезентираща идеята за рационалност в поведението на икономическите субекти (индивидите) чрез оптимизиране на индивидуалната полезностна функция. В методологически план тази концепция е израз на методологическия индивидуализъм. Последното, както и икономическата теория за конституцията, са обект на по-широка интерпретация в основния текст.

⁶ Те ползват термина „constitutional perspective“, чийто буквален превод е „конституционна перспектива“ или „конституционен изглед“. Първото смислово приближение може да се формулира с израза „в конституционен аспект“ или „в светлината на конституцията“, но очевидно и то е твърде неопределено. Смятаме, че подходящ смислов еквивалент е именно „конституционен контекст“. Терминът е анализиран обстойно по-нататък в изложението.

се генерализира в извода за *определящото значение на конституцията по отношение на съвкупния икономически резултат*.

Всъщност за Beard такъв изследователски въпрос (относно наличието на подобна обвързаност) въобще не стои - чрез „реконструирането“ на *историческия дебат* относно икономическата същност на конституцията той очертава аспектите, в които тази зависимост резултира, като *систематизира конкретните конституционни разрешения и анализира икономическата им аргументация*, поддържана от *съответната страна в този исторически състоял се дебат*.⁷ Така значима част от конституционното изследване на Beard по същество представлява *анализ на исторически документи* – дискусии при обсъждането на текстовете на американската конституция, отделни изказвания на представителите (т.нар. Father of Nation или още Founding Fathers⁸) и др., *подчинен на задачата да се „...изследват действителните икономически сили, които продуцират велики политически решения“* (вж. Beard, 1921, р. v от предговора). В очертаното изследователско направление Beard основава работата си главно на публикации, инициирани от Hamilton, под общото наименование „The Federalist“⁹, като особено внимание е обърнато на 10-ти брой, подготвен от Madison. Във връзка с това Beard говори за „*политическата икономия на Madison*“, залегнала в американската конституция (вж. Beard, 1921, р. 154, 156, 159 и сл.). Така неговата интерпретация по Madison на *конституцията като икономически документ* представлява *анализ на конкретните разрешения на съществените конституционни въпроси (и в частност за характера и защитата на собствеността, паричното обръщение, производството и търговията), съставляващи американската конституция, като мотивирани от частните икономически интереси на „създателите на нацията“*.

Визираното заключение относно икономическата същност на конституцията е съществено и има структуроопределящо значение за нашето изследване: *първо, то легитимира изследването на конституцията като икономически документ*. Икономическата същност на конституцията е интерпретирана и

⁷ Условно страните в този дебат са две: т.нар. федералисти, определени по името на публикувано от тях периодично издание „The Federalist“ (с представители Hamilton, Jay, Madison и др.) и т.нар. антифедералисти с представители Brutus, Cato и др. Според историографите посочените „имена“ са псевдоними. Във връзка с това се смята за установено, че „Cato“ е псевдоним на George Clinton (1739-1812 г.), американски политик и държавен деец, вицепрезидент при президентското управление на Thomas Jefferson и James Madison (1805-1812г.).

⁸ Наричателен израз за групата интелектуалци, подготвили и подписали документа, представляващ американската конституция.

⁹ „The Federalist“ е периодично издание (общо 85 бр.; октомври 1787 г. – август 1788 г.), на чиито страници се разискват съществените за американското държавно устройство, респ. конституция, въпроси. Списва се от Alexander Hamilton (51 бр.), John Jay (5 бр.) и James Madison (29 бр.), които подкрепят *необходимостта американската конституция като юридически акт да защитава икономическите интереси на различните прослойки и съсловия чрез системата на институционално изграждане на законодателната, изпълнителната и съдебната власти, както и чрез формата на държавата и електоралното правило*.

в трудовете на McDonald (1958), Buchanan (1962, 1985, 1990), Tullock (1962), Brennan (1984), McKenzie (1982, 1984), Posner (1987, 1998) и др.,¹⁰ но в една или друга степен те реферират книгата на Beard. Това е разбираемо, доколкото според изследователите на науката в средата на 30-те години на XX век неговата теза „... има статут на госпел“ (Hutson, 1984, p. 469) - тя е възприета в 37 от общо 42 учебни курса от онова време. Очевидно разработката на Beard е основополагаща – и за времето си, и за съвременността.

Същевременно трудовете на посочените автори са обект на критичен анализ в последващото изложение, поради което въпросната „леgitимация“ оригинално произтича от труда на Beard, а вторично – от тези на останалите автори. На тази основа произтича и „тематичната“ легитимност на нашето изследване *в цялост*. Освен това то *поставя въпроса за метода*, който има две неделими и взаимосвързани измерения. *От една страна*, става дума за метода като основа на конституционното изследване в очертаната насока, а от друга – за метода, характеризиращ доктриналните алтернативи (и в частност на политическата икономия и икономикса), които интерпретират икономическата същност на конституцията.

По въпроса за доктрината и характеризацията на метод трябва да се отбележи, че така представеният *прочит* (по Beard) на конституционните текстове разкрива определено противоречие или двойственост. *От една страна*, конституцията се интерпретира като резултативна на защитени икономически интереси на „Founding Fathers“. В този смисъл анализът *изглежда* да е издържан в парадигмата на *методологическия индивидуализъм*. А доколкото последното е характеризиращ методологически подход в доктрината на *икономикса* (Denis, 2015), дотолкова е легитимно заключението, че може да се говори за такъв род конституционен анализ – в съвременна терминология „конституционен икономикс“ (constitutional economics), където „конституционен“ специфицира обекта на изследване чрез средствата и в парадигмата на *икономикса*.

От друга страна обаче, прочитът, подчинен на изследователската задача, която Beard си поставя, а именно да се разкрият движещите икономически сили, т.е. да се разкрият *обективните икономически закономерности*, резултиращи в конкретни конституционни разрешения, предполага подход към проблематиката, подчинен на *икономическия детерминизъм*. Доколкото последното е характеризиращ методологически подход в доктрината на *политическата икономия* (Tullock & Buchanan, 1962, p. 26), дотолкова е легитимно заклю-

¹⁰ Например едно от значимите изследвания на Posner (1987), освен че реферира интерпретацията на Beard, е едноименно с глава от книгата му. Трудът на Beard е реферирани и в изследването на Posner (1998). Що се отнася до изследването на McDonald (1958), трудът на Beard е централен обект на критичен прочит. (Forrest McDonald (1927-2016 г.) е американски историк, изследовател на първите години от възникването на САЩ. Цитираният труд е едно от неговите най-известни произведения и се разглежда като най-пълната критика („massive attack“, Hutson, 1984) на Beard. Той е сред първите, дали определенията за методологията, тезата и въобще за труда на Beard като „марксихески“.)

чението, че може да се говори за такъв род конституционен анализ – в съвременна терминология „конституционна политическа икономия“ (constitutional political economy), където „конституционен“ специфицира обекта на изследване чрез средствата и парадигмата на политическата икономия. Така става ясно, че е налице (поне привидно) или методологическо противоречие, или доктринална двойственост.

Методологическото противоречие се заключава в опозицията „методологически индивидуализъм – икономически детерминизъм“, а доктриналната двойственост в паралела „конституционен икономикс – конституционна политическа икономия“. Резонно се поставят въпросите: (1) как икономическият детерминизъм се съчетава с методологическия индивидуализъм и (2) как се съотнасят конституционната политическа икономия и конституционният икономикс?

Терминът „методологически индивидуализъм“ е въведен от Schumpeter – за него това е инструментално понятие, обозначаващо демаркационната линия между „чистия икономически анализ“ и интердисциплинарните изследвания (Schumpeter, 1908).¹¹ В съвременен терминологичен смисъл понятието „методологически индивидуализъм“ отразява идеята, че институциите, организациите и въобще всякаквите форми на организационно поведение и резултативните му актове представляват отделни актове на отделни личности. По-дълбокото измерение на принципа е отхвърлянето на постановката на немските философи за съществуването на нещо определимо като „обща воля“. Така принципът е спазен и когато се говори за действия на определени групи, класи и прослойки в обществото. В този смисъл в същината си принципът на методологическия индивидуализъм се свежда до схващането, че не просто общото трябва да се разбира чрез индивидуалното, но е и единственият начин то да бъде разбрано.

Връщайки се към основанията на критиците на Beard, трябва да се посочи, че той действително изследва създаването на американската конституция и на тази основа, т.е. като резултат от защитени индивидуални интереси, но неговите критици пропускат да отбележат, че същите тези интереси са обусловени и изведени (производни) от съсловната принадлежност. Доколкото именно съсловната принадлежност е първичният политикономически критерий за обособяването на класи, застъпено и при А. Смит, дотолкова е резонен изводът, че Madison въобще не се ръководи от индивидуалистични интереси в типичен за методологическия индивидуализъм смисъл, а реферира класовата им детерминираност. Така на практика Beard само възприема постановката на Madison, а не трактува изводите му. Освен това анализът на американската конституция по Beard не се свежда единствено до това (конституцията

¹¹ За различните аспекти на методологическия индивидуализъм – онтологичен, политически, етически и т.н., вж. Проданов, 2003, с. 32-58. Подробно историографско изследване относно етимологията на термина „методологически индивидуализъм“ вж. в Udehn (2001), а също и в Hodgson, 2007, р. 211-226.

като резултат *от* защитени индивидуални интереси), а съществена негова част е изследването на рефлексията на конституционните разрешения *върху* интересите на отделните социални групи (класи) в обществото и (*което е особено важно*) тяхната защита. *Именно с последното*, и то на основата на „The Federalist, N 10” (т.е. по Madison), Beard обяснява:

- *държавната организация* – „федерална република“;
- *избирателната система* – мажоритарна (пряка) за членовете на Камарата на представителите и президента;
- *структурата на изпълнителната и законодателната власт* – двукамарен Сенат и президент;
- *съдебната система* и в частност – правомощията на върховните съдии (Beard, 1921, p. 199 и сл.).

На практика на основата на политическата доктрина на Hamilton (и въобще на федералистите) Beard *обвързва* вида и характера на *демокрацията, правото на държава, държавното устройство и съдебната система като предпоставени от равнището на развитието на производителните сили, създаващи материалните основи на общественото устройство и държавната организация*. Това е образцов пример на *класическо политикономическо изследване*, издържано в категориите на *икономическия детерминизъм – класовото разделение и антагонизма на интересите им, и тяхната защита*.

Всъщност именно този „чист“ политикономически анализ коства репутацията на Beard – през в годините на студената война¹² той е остро критикуван, определян (или по-скоро „заклеймяван“) като марксист, което обрича на забвение личността и труда му. В кръга на критиците е и Buchanan, който в съавторство с Tullock определя анализа на Beard като лишен от главното си основание – *класовия подход*. Да се говори за наличието на класи в края на XVIII век според тях е пресилено (Tullock & Buchanan, 1962, p. 25; Brown, 1956, p. 14). Но дори да е възможно, то „...класовият статус на индивида в производствения процес е една от най-маловажните детерминанти на икономическия интерес“ (пак там, с. 26). Така според цитираните автори именно икономическият интерес мотивира поведението, респ. изборите на индивидите, чрез които те максимизират индивидуалната си ползностна функция, която те разглеждат като резултативна на съответното максимизиращо поведение, респ. избори. В този смисъл като максимизиращ ползността акт Tullock и Buchanan разглеждат и самата конституция.

Последното в методологичен аспект представлява апологетика на методическия индивидуализъм, приложен към всевъзможни социални феномени и в частност *към конституцията*, което дава възможност да се изгради *икономическа теория за конституцията*. Основите на тази теория са заложени с труда „The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy“

¹² Термин, с който се означава историческият период след Втората световна война (1939-1945 г.), на противостояние на „западния“ (респ. капиталистическия) и „източния“ (респ. социалистическия) блок, формално приключил с разпадането на последния (условно до 1989 г.).

(Buchanan & Tullock, 1962),¹³ а в по-завършен вид е представена от Brennan и Buchanan в „The Reason of Rules: Constitutional Political Economy“ (Brennan & Buchanan, 1985). Въпреки че доктриналният подход, ползван от Buchanan, чрез който се обяснява икономическият аспект на конституцията, е определен от него като „конституционна политическа икономия“, нейна стриктна дефиниция може да се намери едва в „The Domain of Constitutional Economics“ (Buchanan, 1990).

Така конституционната политическа икономия е определена като „...*изследователска програма*, непосредствено изследваща работните възможности на правилата и институциите, посредством които индивидите взаимодействат, както и процесите, чрез които тези правила и *институции* са създадени“ (Buchanan, 1990, р. 11),¹⁴ като е подчертано, че централен елемент, формиращ нейното „*твърдо ядро*, е методологическият индивидуализъм“. И в предишни трудове авторът ползва израза „изследователска програма“, но обвързането му с термина „*твърдо ядро*“ (Buchanan, 1990) му придава *ново качество, което го трансформира в термина „изследователска програма“ по Lacatos*. В неговия смисъл изследователските програми са съставени от *твърдо ядро*, което е *константният базис на дадена теория и представлява аксиоматиката ѝ*, и от периферни твърдения, които могат да търпят известна промяна, дори отхвърляне, съставляващи т.нар. *меко ядро* (вж. Научното познание..., 1994, с. 104 и сл.).

Програмата налага (или се състои) *от методологически правила* (респ. подходи при изследване) – *положителна и отрицателна евристика*. Първата указва *какви правила да се следват*, а втората – *какви линии на изследване трябва да се избягват* (вж. пак там, с. 115). Последното въвежда логическа забрана *modus tollens*¹⁵ да се насочва към твърдото ядро, респ. всяка критика (или опровержение) се пренасочва към „защитния пояс“ (т.е. към мекото ядро), като е допустимо въвеждането на допълнителна интерпретативна хипотеза (обясняваща контрапримерите) или *реинтерпретиране* на термините. Това обяснява еволюцията в ползваната от Buchanan терминология – от „конституционна политическа икономия“ (Buchanan, 1985) към „конституционен икономикс“ (Buchanan, 1990).

Освен това в Tullock и Buchanan (1962), *определяйки възможните интерпретативни подходи на конституцията* като икономически документ, Buchanan *на практика въвежда приложимата методология за изследване на*

¹³ Много показателно е първоначалното подзаглавие на книгата - „An Economic Theory of Political Constitution“, а не „Logical Foundations of Constitutional Democracy“. Причините за промяната са коментирани от авторите, които визират като основна „изчерпаността“ на понятието „икономически“ (вж. Brennan & Tullock, 1962, р. 13, а също в рускоезичното издание на труда, публикувано съвместно с нобеловата лекция на Buchanan - Нобеловские лауреаты по экономике, 1997, с. 49). Смятаме, че действителните причини са много по-дълбоки - те са коментирани по-нататък.

¹⁴ Преводът и курсивът мои - И.Б.

¹⁵ Modus Tollens или още *modus tollendo tollens* (лат.), също *denying the consequent* (англ.) – логически съждения от типа „известно е, че ако „А“..., то „В“... Но ако „В“ не е вярно, то не е вярно и „А“. По-подробно за интерпретацията на термина вж. Научното познание..., 1994, с.74, 77-78, 116.

разглежданата проблематика, респ. положителната и отрицателната евристика. Посочено е, че *възможните подходи са два: „...първият подход... се основава на това, че индивидите, като участват в колективния избор, са водени от желанието си да максимизират собствената си полезност“* (с. 25), като изрично е указано, че в този труд изследователите се придържат стриктно към него (т.е. *въвежда се положителната евристика*). Вторият подход предполага, че „...*(действията)* на индивидите са мотивирани от тяхната позиция или класов статус в процеса на общественото производство, като принадлежността към дадената класа детерминира индивидуалния интерес“ (пак там, с. 26). Уточнено е, че вторият подход е „несъстоятелен“ и трябва да се избягва (т.е. *въвежда се отрицателната евристика*). По този начин *чрез терминологичната реинтерпретация и въведената положителна евристика* Buchanan преодолява неудобството да вмести икономическата си теория за конституцията в парадигмата на политическата икономия като конституционна политическата икономия, основана на методологическия индивидуализъм. Както беше посочено, методологическият индивидуализъм релевира икономикса, така че икономическата теория за конституцията по Buchanan е адекватно да се изрази чрез конституционния икономикс, респ. положеното усилие в тази насока е оправдано и правилно. Но на този етап от проведената положителна евристика остава още един нерешен проблем - паралелното съществуване на понятието „конституционен икономикс“, дефинирано по алтернативен начин. С други думи, терминологичното отъждествяване е начален (стартов) етап от положителната евристика, но неин завършващ етап е привеждането ѝ в съдържателно съответствие на реинтерпретираните термини.

Терминът „*конституционен икономикс*“ е въведен от McKenzie, който първи го ползва в свой доклад на научна конференция¹⁶ през 1982 г. Чрез това понятие той изразява идеята за необходимостта от реформи, и то на конституционно равнище, в областта на икономиката, които да ограничат възможностите на правителството за необосновани въздействия върху икономическата активност. Така на практика в доктрината се въвежда идеята за *конституционно регламентиране на макроикономическите функции на правителството*. Всъщност конституционният икономикс е начинът на мислене (анализът), на чиято основа ще се формулират въпросните „ограничения“ (в частност *функционални*). В есето „Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government“ (1984)¹⁷ McKenzie е по-конкретен и чрез конституционния икономикс в обобщен вид изразява правомощията на изпълнителната власт (в частност на правителството) в икономиката, които да имат своята конституционна

¹⁶ Конференцията е организирана от „The Heritage Foundation“, която е един от най-влиятелните съвременни тинк-танк (think tank) организации. Признато е, че политиката на Роналд Рейгън (40-ти президент на САЩ) е базирана именно на разработения от тинк-танка „Mandate for Leadership“.

¹⁷ Това есе всъщност е докладът на McKenzie на цитираната конференция от 1982 г. В случая изразът „*правомощия*“ е употребен в доктриналния си смисъл на „*правото и задължението*“ да се упражни конкретно право.

регламентация, а именно: правилото на балансирания бюджет; разходно-фискалното правило; монетарното (инфлационно) правило и фискалната децентрализация (McKenzie, 1984, p. 12). От представеното се вижда, че по McKenzie конституционният икономикс е по-скоро инструментално, отколкото доктринално понятие. Доктриналната му натовареност се дава с интерпретацията на Buchanan години по-късно (Buchanan, 1990), който чрез реинтерпретиране на термина провежда успешно „прогресивно проблемно отместване“¹⁸, като отъждествява конституционната политическа икономия и конституционния икономикс. Но *проблемът със съдържателното съответствие остава*.

В подкрепа на посоченото възражение могат да се представят няколко аргумента от формално и доктринално естество. *Формалния поглед* непосредствено разкрива изявено противоречие – определението „конституционен“ отнесено към икономикса, респ. към политическата икономия, *отъждествява обекта на изследване, но не и парадигмите*, с които се подхожда при изследването му. С други думи, дори по правилата на формалната логика, ако политическа икономия, респ. икономикс, са две различни икономически доктрини, то определението „конституционен“ няма как да ги отъждестви, т.е. реинтерпретацията на термина „конституционна политическа икономия“, разглеждана като успешно положително проблемно отместване, е поставена под съмнение. В нашето изследване е застъпена позицията, че *конституционната политическа икономия и конституционният икономикс трябва да бъдат разграничавани*, тъй като (по принцип) освен по обекта (който в случая е идентичен) науките се разграничават и по предмета, и по методологията си (Тодоров, 2016, с. 8).

Във връзка с това е необходимо да се отбележи, че *методологическият индивидуализъм е безпредметен, а оттам и теорията, създавана на такава основа, ако индивидите имат сходни интереси* – нещо, което и Buchanan признава.¹⁹ В съответствие със собствената си изследователска програма и в частност с конституирането на методологическия индивидуализъм като твърдото

¹⁸ По терминологията на Лакатош прогресивното проблемно отместване е вариант на позитивната евристика, чрез който критиката (или контрапримерите) се пренасочва (пренасочват) успешно към защитното „меко“ ядро на теорията. Обратното води до дегенериращо проблемно отместване, чийто краен резултат може да се прояви във формата на пълна *фалсификация* на теорията, която на свой ред предполага необходимостта от нова теория (вж. Научното познание..., 1994, с. 114 и сл.; Рой, 2004, с. 113-115).

„Фалсификацията“ е асиметричен термин на верификацията, т.е. „доказване“ чрез подлагане на опровержение. Този подход не бива да се смесва с *индуктивната логика* на „доказване по метода на допускане на противното“, тъй като по съществува си той е дедуктивна техника, чрез която е възможно от истинността на *сингуларни твърдения* да се изведе заключение за неистинността на *универсални твърдения*. В по-едър план фалсифицируемостта е критерий за *степен на научност* на дадена теория. Според този принцип колкото по-рестриктивни (изключващи възможността за проверка) са предварителните допускания, толкова по-ненаучна е дадена теория. (вж. подробно Поррег, 2005, p. 57 и сл.).

¹⁹ В този смисъл Buchanan посочва, че „...когато индивидуалните интереси са идентични, то *самият предмет на икономическата теория изчезва*“ (преводът и курсивът мои - И. Б.) (вж. Нобелевские лауреаты по экономике..., 1997, с. 40).

ядро, провеждайки положителна евристика, към това ядро Buchanan прибавя и допълнителна аксиома, като приема, че индивидите имат различни интереси и поради това взаимодействат, а последното резултира в т.нар. колективен избор. Действително различните интереси предпоставят необходимостта от взаимодействие, но дори при идентични интереси – например всеки се стреми към благополучие (в широк смисъл), необходимостта от взаимодействие произтича и от редица други предварителни условия, най-същественото от които е разпределението на *собствеността*. В този смисъл индивиди с идентични интереси са „принудени“ да си взаимодействат, доколкото подобряването на благосъстоянието налага размяната на блага (т.е. взаимодействие), производни на разполагаемите ресурси. Последното пряко указва, че *действията (мотивирани от икономическите интереси) на икономическите субекти са обективно обусловени от материални предпоставки*. А това вече е икономически детерминизъм, който очевидно има необходимата обяснителна сила и тогава, когато теорията, основана на методологическия индивидуализъм става безпредметна. В този смисъл е напълно оправдано мнението на някои изследователи, че *анализът на Buchanan е едностранчив и непълен*.²⁰

Внимателният прочит обаче разкрива и друго трудно преодолимо противоречие – *въвеждането на посочената „аксиома“ вместо осъществяването на положително проблемно отместване всъщност води до дегенеративно отместване, тъй като съдържа логическо противоречие*. Допускайки наличието на групови интереси, икономическата теория на Buchanan не би трябвало да има приложение към вътрегруповото взаимодействие, тъй като групата е формирана именно на базата на общ (т.е. идентичен) интерес. Спекулативно е да се твърди, че по тази причина Buchanan въвежда допълнителен елемент на положителна евристика чрез терминологична реинтерпретация, като *отъждествява „група“ с „индивид“*. В този смисъл той посочва, че „...навсякъде в нашия анализ думата „група“ би могло да бъде заменена с думата „индивид“ и това не би повлияло значително на резултата (*от анализа*)“ (вж. Нобелевские лауреаты...“, 1997, с. 45). Ако това обаче е все пак един възможен изход от създалата се *„безнадеждна методологическа дилема“* (както се изразява и самият Buchanan), същият проблем възниква, но на крайното агрегационно равнище – „общ интерес“, където този подход е неприложим. Във връзка с това наличието на общ интерес на равнище социум, различен от индивидуалния интерес, обезпредметява анализа по същите съображения, приложени на равнище „група“. С други думи, Buchanan създава теория на основата на методологическия индивидуализъм, изискващ разнородност на интересите, за да обясни как те се съгласуват и резултират в общ интерес, като същевременно сам потвърждава, че идентич-

²⁰ Валтер Освалд в предговора си към българското издание на „Основи на националната икономия“ (Eucken, 1969 [1939]) е категоричен: „...Анализът на Бюкенън върху стопанската реалност е едностранен и непълен“ (вж. Ойкен, 2001 [1939], с. 40).

ният интерес обезпредметява анализа. *Противоречие на границата с парадоксалността.*

Всъщност тези епистемологични проблеми не убягват и на Buchanan, който провежда положително проблемно отместване и така въвежда необходим аспект на положителна евристика, давайки „обяснение на парадокса“ (вж. Нобелевские лауреаты ..., 1997, с. 56 и сл.). Така, вместо да интерпретира епистемологичния проблем относно приложението на готовия шаблон (модел) на методологическия индивидуализъм към обекта на изследване (икономиката – в широк смисъл.), Buchanan смята, че парадоксът е породен от разглеждането на индивидуалните действия в две относително самостоятелни сфери на човешката дейност – политическа и икономическа, като независими. Казано иначе, според него проблемът (парадоксът) може да се преодолее успешно, ако принципите на методологическия индивидуализъм се приложат към човешкото поведение при предпоставката на взаимната обвързаност на действията (респ. и резултатите от тях) в двете сфери на обществения живот.

Но и тази интерпретация (обяснение) страда от определена непоследователност, посочвайки, че „...един от способите да се избегне това (парадоксът), което чрез проверка се оказва *безнадеждна методологическа дилема*, е да се приеме, че първичният конституционен стадий е (*установен чрез*) правилото на еднородушие“ (вж. Нобелевские лауреаты..., 1997, с. 42). Същевременно, като отрича идеята на немските философи за съществуването на „обща воля“ (наложено от последователното придържане към методологическия индивидуализъм), Buchanan изтъква, че действително „...възниква опасност да се попадне в *логически капан*“ (вж. пак там, с. 49), който се състои в проблема, че така се игнорира съществуването и на обществен интерес. Изследванията му (вж. по-конкретно Tullock & Buchanan, 1965) са насочени към това да се въведе критерий за неговото подобрене. С други думи, отхвърлянето на твърдението за съществуването на обща воля води до безсъдържателност на понятието за икономически интерес, но същевременно икономическата теория за конституцията е призвана да обясни при какви условия (в оригиналния текст „при какви критерии“) се подобрява или влошава той, т.е. нещото, което не съществува. Очевидно парадоксът се проявява и в други измерения (освен в конкретния случай, илюстриран с „логически капан“), които не са обяснени или поне интерпретирани от Buchanan (подобряване на несъществуващото нещо). В този смисъл подходът на Buchanan води до отхвърлянето на концепцията за общо благо, което по фундаментален начин препятства установяването на консенсус относно формата на държавата²¹ (при Beard формата е следствие, но както вече беше посочено, Buchanan отхвърля подхода му като „несъстоятелен“) и т.н.

Особено интересна подробност е, че макар Buchanan да основава теорията си на методологическия индивидуализъм, той *никога не се позовава за съдържанието на понятието по Schumpeter*, който въвежда термина. И това

²¹ Относно понятието „форма на държавата“ вж. Близнашки, 1999, с. 7 и сл.

едва ли е случайно. Schumpeter използва термина „методологически индивидуализъм“ като *демаркационна линия на „чистия икономически анализ“*, чрез който „...*(някой изследовател)* започва просто от единичното (*т.е. от индивида*), за да изследва някои икономически отношения“ (Hodgson, 2007, p. 213). Нещо повече, за Schumpeter *икономическият и политическият индивидуализъм са несъвместими*, което по мнението на специалисти в областта на икономическата методология „...създава конфузия за последователите (*на принципа*)“ (пак там, с. 214). Очевидно това напълно резонно може да се отнесе и към Buchanan, който преодолява „конфузията“ (или „безнадеждната методологическа дилема“ – според собственото му окачествяване на проблема), заличавайки границата между политическия и икономическия индивидуализъм²² (т.е. давайки коренно различна интерпретация).

Sub-summaturum на критиката във формален (вкл. и формално-логически) аспект икономическата теория за конституцията трудно издържа критичен анализ, проведен на основа, различна от въвежданата (от създателите ѝ) положителна евристика.

В доктринален план противоречията са също толкова съществени, че изглеждат непреодолими. *Първото* от тях се заключава в *невъзможността да се съчетаят методологическият индивидуализъм и икономическият детерминизъм*.²³ *Второто* противоречие се задава чрез *невъзможността да се съчетае позитивният характер на икономикса с нормативната същност на политическата икономия*.²⁴ С други думи, *визираното противоречие не допуска възможността политическата икономия и икономиксът да са идентични икономически доктрини*. Действително още Keynes в доктриналния си труд „Scope and Method of Political Economy“ (1890) *синонимизира политическа*

²² Същност това може да се възприеме и като своего рода „преживяване на института“, т.е. промяна на значението (интерпретацията) на термина, което не е недопустимо. В хода на анализа бяха демонстрирани няколко подобни феномена, например относно съдържанието на „позитивен“ при интерпретацията на антиномията „позитивен – нормативен“; тук – относно „методологическия индивидуализъм“ и др.

²³ Този аспект вече беше интерпретиран (по необходимост и по друг повод като формално-логически проблем) по-обстойно в предходното изложение. Тук само се маркира неговото (на формално-логическия аспект) доктринално измерение, изразяващо се в основанията на алтернативните изследователски парадигми (политическа икономия и икономикс).

²⁴ Тук понятието „нормативен“ е употребено в икономическия му смисъл, което има различно съдържание от термина „нормативен“, използван от юристите. Последното е относимо към социални явления (факти от действителността), които могат да се подведат под хипотезата на дадена правна норма (т.е. имат правно значение), или пряко характеризира юридически актове или документи като съдържащи правни норми. В юридически смисъл „нормативен“ реферира (пряко или косвено) правна норма. Трябва да се направи и друго важно разграничение – „позитивен“ в икономически, респ. юридически, смисъл. В икономически смисъл „позитивен“ реферира количествени оценки на социални (и в частност на икономически) феномени, а в юридически – „писано“ или още „действащо“ право. Оттук лесно се извежда логическата обвързаност на „нормативен“ с „качествен“, респ. на „позитивен“ с „количествен“ анализ (в икономическата терминологична трактовка). Другото терминологично разграничение – „качествени“, респ. „количествени“, е определено в общоприетия понятиен смисъл.

икономия с икономикс, но определяйки концептуално политическата икономия, отбелязва, че всъщност „...има две радикално различаващи се школи, едната от които възприема политическата икономия като *позитивна, абстрактна и дедуктивна*, и друга, която я описва като *етична, реалистична и индуктивна (наука)*“ (Keynes, 1999 [1890], p. 72). Видно от представеното определение *разграничаването на въпросните ненаименувани „школи“ е прокарано чрез три антиномии*: позитивна – етична; абстрактна – реалистична; дедуктивна – индуктивна. С оглед на текущия анализ от съществено значение е да се разгледа първата от така постановените *антиномии*, а именно „позитивна – етична“ наука.

В *съвременни терминологични измерения* антиномията „позитивна – етична“ би трябвало да е постановена или като „позитивна – нормативна“, или като „писани правила (право) – неписани правила (*етика*)“. Отчитайки (пак в съвременна терминология), че „писаното право“ се определя и като „позитивно право“, може да се направи изводът, че позитивен характер на науката политическа икономия трябва да се разбира именно в смисъла на последното – като засягаща абстрактни, но изрично формулирани правила за поведение, а не като наука, която реферира формално изразени (най-често в числов вид) индикатори (величини) за тях (т.е. имаща емпиричен в смисъла на количествен, „реалистичен“, характер), каквото е съвременното понятиено натоварване на термина „позитивна наука“.²⁵ Следователно формалната логика насочва към нетривиалното заключение, че под „позитивна“ наука в терминологията на XIX век (визирайки в частност Keynes, 1890) трябва да се разбира именно такава наука, която се занимава с абстрактно формулирани правила (закони). Това виждане напълно съответства на класическото определение на политическата икономия като наука, изследваща „...обществените отношения... законите на производство и разпределение..., които са различни и характерни за всяка обществена формация“ (Тюменев, 1931, с. 199), при това не като „писано право“, а като обективен (неписан, *естествен* и в този смисъл и „етичен“) закон.

Определяйки научния характер на съвременната политическа икономия, Реймонд Бар посочва, че „...политическата икономия се опитва да открие общите закономерности, които дефинират отношенията на последователност и едновременност между икономическите явления“ (Бар и Тьолон, 2002, с. 57), като реферира определението с това на Жан-Батист Сей: „...Познаването на тези *естествени* и постоянни закони, без които човешките същества не биха могли да оцелеят, съставя нова наука, наречена *политическа икономия*.“

Във фундаменталния труд „On the Definition of Political Economy“ (1836) Джон Стюард Мил посочва, че „...предмет на политическата икономия е производството и разпределението на богатството, доколкото те са зависими от законите на човешката природа (т.е. имат *естествен* характер)“ (вж. Милль, 2007, с. 1026 – послеслов „О методологии политической экономии Дж.С.Милля“

²⁵ В този смисъл, а именно „позитивната наука“ като производна от „емпирична“ вж. Мизес, 2001, с. 9 и сл.

от И. Филатов към рускоезичното издание на „Principles of Political Economy“ [1848]). Тази разлика в обхвата и в предметното съдържание на двете школи (или на двете науки) е ясна и за Buchanan. Той изрично посочва, че *„конституционната политическа икономия“ е по-широкото понятие спрямо „конституционния икономикс“* (Buchanan, 1990, p. 11), което е очевидно и логично произтича от разликата в обхвата на политическата икономия и икономикса, тъй като по признака „конституционна“, респ. „конституционен“, те са тъждествени, определяйки общ обект на изследване. Всъщност Buchanan е повече „класик“, отколкото изглежда от представения анализ – ако се допусне, че той се придържа към „...старата практика на дефиниране на икономическата наука чрез практическа цел“,²⁶ то колкото и нетривиално да звучи, *понятийното отъждествяване чрез терминологичното реинтерпретиране има известен резон.*

Но дори да се допусне, че Buchanan се придържа към такъв подход, то той е крайно непоследователен. В нобеловата си реч „Конституция на икономическата политика“ (1987) авторът отбелязва, че *„...практическата задача на конституционната политическа икономия е да помогне на избирателите, които в крайна сметка са тези, контролиращи социалната система, в постоянното им търсене на такива принципи на политическата игра, които в максимална степен биха съответствали на многообразните им интереси“* (Нобеловские лауреаты..., 1997, с. 29). Очевидно определянето на степените на съответствието на принципите на социалната система не налага задължително позитивистки (емпиричен и количествен) характер на конституционната политическа икономия, а по-скоро указва обратното.

Освен вече представените аргументи може да се добави и този, произтичащ от *косвената дефиниция* на McKenzie, който определя, че *„...конституционният икономикс по фундаментален начин се отнася към социалните процеси, като задава структурата и отношенията между политическите и икономическите институции, които да са организирани така, че да позволяват на хората индивидуално или колективно да реализират интересите си“* (McKenzie, 1984, p. 11). *Сравнителният анализ на дадените определения* показва идентичност на втората част от определението по Buchanan с концептуалното разбиране на McKenzie, по-конкретно:

- Конституционната политическа икономия е изследователска програма, непосредствено изследваща работните възможности на правилата и институциите, посредством които индивидите взаимодействат, както и процесите, чрез които тези правила и институции са създадени. Хипотезата е, че процесът на създаването на въпросните правила и институции е детерминиран от методологическия индивидуализъм (Buchanan, 1985), т.е. *съществуването им и транзакциите на индивидите на тяхна основа се разглеждат като резултативни на максимизиращото индивидуалната полезност поведение.*

²⁶ Най-ярък пример в това отношение според Шумпетер е подходът на Сисмонди (вж. Шумпетер, 1999, т. 2, с. 289).

- Конституционният икономикс задава структурата и отношенията между политическите и икономическите институции така, че *да позволяват на хората, индивидуално или колективно, да реализират интересите си* (McKenzie, 1984).

В този смисъл създаваната от тях икономическа теория за конституцията е *правилно да се положи в парадигмата на икономикса*. Вместо обаче усилията да се съсредоточат в това направление и конституционният икономикс да се „изчисти“ доктринално и да се признае, че *конституционната политическа икономия е не само с по-широк обхват, а по същество е алтернативна, самостоятелна и пълноценна изследователска парадигма спрямо конституционния икономикс*, Buchanan легитимира понятиятната синонимизация на конституционния икономикс с конституционната политическа икономия. По *такъв начин се стига до очевидно „размиване“ на парадигмите, резултиращи в очевидни противоречия* – така конституционният икономикс, респ. икономиксът, се занимава със социални процеси (McKenzie, 1984), което предпоставя нормативния му характер и в този смисъл е неиздържано, а конституционната политическа икономия, респ. политическата икономия, изследва *работните възможности* на правилата и институциите (т.е. търси се квантификация), посредством които индивидите взаимодействат (Buchanan, 1985), съответно предпоставя позитивистки подход при изследванията и в този смисъл също е неиздържано. *Въз основа на представеното е резонен изводът*, че терминологичното реинтерпретиране чрез визираното понятийно отъждествяване също не е издържано, *ако се отхвърли аргументът за дефиниране на науката чрез предметната цел*. Дори и при такава постановка обаче е демонстрирано, че Buchanan е непоследователен.

Sub-summatum на критиката в доктринален аспект – наличната *икономическа теория за конституцията*, я изследва като икономически документ и обяснява икономическата ѝ същност на основата на методологическия индивидуализъм. Но тя продължава да страда от *дуализъм*, самоопределяйки се алтернативно (и синонимизирано) като „конституционна политическа икономия“ и „конституционен икономикс“, което я обрича на „обрастване“ с *широк спектър интерпретации* (в икономически смисъл; по думите на Pozner „представи“) на основния ѝ обект на изследване – *конституцията*.

Всичко това *поставя под съмнение успеха на положителното проблемно отместване* (проведено по Buchanan) и обяснява последващите опити създаваната *икономическа теория за конституцията* да се защити посредством положителна евристика. *Новата линия на защита* се центрира около значението на *институциите*. Както се вижда и от двете цитирани определения, съответно по Buchanan (1985) и по McKenzie (1984), това понятие е вплетено в дефинирането на предметите (респ. и на конституционната политическа икономия, и на конституционния икономикс). На такава основа конституционният икономикс е вграден в новата институционална теория (Rowley & Schneider, 2008, p. 3) и е обяснен като съвременна версия на „старата“ конституционна политическа икономия, която е интегрална част от теорията на общест-

вения избор. Този „дефиниционен“ плурализъм води до множественост, която Pozner представя така: „...Когато се говори за икономическа теория, изследваща конституцията, възникват няколко представи“ (Pozner, 1987, p. 11-13):

(1) Икономическа теория на конституционализма, което означава да се изследват икономическите качества на конституцията и вероятните им последици, изискващи конституционно мнозинство за съответната политическа промяна.

(2) Икономическо конституционно проектиране (икономически „дизайн“ на конституцията), под което трябва да се разбира начинът на подреждане на съставните правила на политическата система и в частност (а) разделението на властите и (б) децентрализацията.

(3) Икономическите ефекти (в широк смисъл) на специфични конституционни доктрини, например правомощията на съдебната система.

(4) Дейност по тълкуване на конституционните разпоредби или доктрини, които могат да имат косвена икономическа логика, например свободата на словото като гарант на един свободен пазар или свободата на размяна като гарант на пазарния механизъм и т.н.

(5) Системно обосновани и обвързани конституционни изменения, независимо дали чрез реинтерпретиране²⁷ на съществуващите, или чрез нови, проектиращи определени икономически резултати (например правило на балансирания бюджет; покритие на паричната маса и т.н.), или дейности (например емитиране на дълг, парични емисии, данъчно облагане и т.н.).

(6) Логически подход към преодоляване на „дуализма“ в съдебната практика, изразяващ се в това, че „...Върховният съд горещо брани свободата в личната сфера, но е почти безразличен към свободата в икономическата сфера“.

(7) Изследване на връзката между икономическия растеж и конституцията (такава, каквато е, или такава, каквато е разбрана²⁸).

(8) Правила, съобразно които върховните съдии трябва за ползват икономически анализ (съображения) при тълкуване на конституцията, извън случаите на (3) и (4), т.е. правила, по които се развива икономическият анализ на правото (и в частност на конституцията).

Очевидно *икономическата теория за конституцията (в англо-американския вариант) не страда просто от дуализъм* (произтичащ от паралелната

²⁷ Такова „реинтерпретиране“ в правната доктрина е известно като „преживяване на института“. Това са случаите, при които се променя значението на един и същ текст (в юридически смисъл разпоредба) чрез ново тълкуване.

²⁸ Много показателно е заключението на Robert Bork, върховен съдия на окръг Колумбия (САЩ): „...Конституцията е това, което върховните съдии казват, че е... Така по общо наблюдение относно съблюдаването на закона (и в частност на конституцията) възниква въпросът не е ли икономическата политика на САЩ това, което върховните съдии казват, че е... (т.е. постановяват)“ (вж. Bork, 1983, p. 17, преводът и текстът в скоби мои - И.Б.). Твърде интересно и много показателно е уточнението на самия Bork, който посочва, че „...това есе е провокирано от речта на McKenzie „Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government“, произнесена на конференция в Lexington.

легитимация на конституционната политическа икономия и конституционния икономикс), а от множественост (плурализъм) на възможните интерпретации. Това състояние на теорията може да се оцени положително, доколкото детайлизирането на проявите форми на икономическите аспекти в конституцията дава възможност да се дефинират понятия като: „пазарна конституция“, „фискална конституция“ и „парична конституция“. Именно поради такъв „уклон“ обаче (колкото и изненадващо да е) работещите под този доктринален „указ“ така и не достигат до единно понятие за конституцията в измерението на икономическа конституция, а я разглеждат единствено в качеството ѝ на икономически документ.²⁹ Това е логично с оглед на последователното придържане към методологическия индивидуализъм, но очевидно е *едностранчиво* и в такъв смисъл – *недостатъчно*. *Отсъствието на оперативно понятие за икономическа конституция* може и да е *логично следствие от методологични ограничения*, но трудно се съотнася и обяснява с оглед на това, че тази школа въвежда понятия като „пазарна конституция“, „фискална конституция“ и „парична конституция“.

Това обаче, което т.нар. англо-американска школа в икономическата теория за конституцията не съумява да направи, а именно да изведе понятието „икономическа конституция“, друга икономическа школа – фрайбургската (или още ордолиберална)³⁰, успява. И според нас именно по причина, че *догмата на методологическия индивидуализъм не е определяща в изследванията им*. В програмния документ и в този смисъл в „конституцията“ (в широк смисъл) на ордолибералната школа „The Ordo Manifesto of 1936“ е отбелязано, че *„научната (изследователската) програма* (насочена към конструирането на организационните принципи на цялата икономическа активност) не може да се редуцира на отделни детайли... (в противен случай) политикоикономическите и юридическите решения (макар и) базирани на прецизно познание (за частно проявление на общото явление)... ще преминат границата на систематичния анализ на икономиката и ще редуцират добре регулираната (икономическа) система в хаос“.³¹ Основната *методологическа постановка е онтологична* и се свежда до подход, при който *„изучаването на историческите факти (т.е. на икономическата реалност)“ (е) лишено от пристрастията на индивидуалните „икономически интереси“* (Peacock, 1989, p. 15). Във връзка с това

²⁹ Действително Posser, който е представител на англо-американската школа, разглежда понятието „икономическа конституция“, но определението, дадено от него, по нищо не се различава от посочената с (3) „представа“ за конституционния икономикс (по Pozner) „...като властови ограничения...“ (вж. Posser, 2014, p. 2-3).

³⁰ Същност автентичното наименование на тази школа е фрайбургска школа за право и икономика („Freiburg School of Law and Economics“), с което основателите ѝ Walter Eucken (икономист), Franz Böhm (юрист) и Wilhelm Röhrke (социолог) искат да подчертаят необходимостта от решаване на стопанските проблеми чрез *правни* способности, но разработени в съответствие с определена *икономическа* доктрина, респ. създаващи определен *социален* порядък.

³¹ В този смисъл вж. Eucken, Böhm & Großmann-Doerth (1936), възпроизведен по Peacock, 1989, с. 15 и сл.; конкретното позоваване е на с. 16(преводът, курсивът и текстът в скоби мои - И. Б.).

представителите на тази школа отбелязват, че предположението за рационалност на креативните действия, предприети от индивидите в защита на индивидуалните им интереси, препраща към *доктрината на Friedrich Nietzsche* за „свърхчовека“, чиито „героични“ действия са мотивирани единствено от неговите „креативни примитивни инстинкти“. Но „рационалните“ действия (в посочения смисъл) не резултират в рационална икономическа система, а имат „катастрофичен ефект“. По-късните последователи на ордолибералната доктрина заключават, че „... зад използвания методологически индивидуализъм... се крие картината на колективистичния човек, която превръща всички хора в еднакви „сини термити“,³² т.е. „...проблемът се състои в полагането в основата на анализа на такива онтологични предпоставки, които дефинират „същността на човека“... (и така) фиксират методологически какъв той трябва да бъде и се стреми да бъде“.³³ Във връзка с това Ойкен защитава мнението, че подобно разбиране за човека е безсмислено: „... Докато науката работи с хомо икономикус,³⁴ тя създава един хомонкулис,³⁵ понеже хомо икономикус не се нуждае от изучаване“. Без да отричат, че „индивидуалните икономически проблеми“ са интегративна част на цялото, тези учени отстояват виждането, че фундаменталният подход към икономиката е единственият начин да се конструира и реорганизира икономическата система, т.е да се създаде рационален (в този смисъл и осмислен) „общ стопански порядък“ чрез целенасочено (и осъзнато) конструиране на *икономическа конституция*. Всъщност проблемът с методологическата постановка на ордолибералната изследователска програма е доста по-сложен и разглеждането му е от съществено значение за нашето изследване. Подобаваш анализ в тази насока е необходим, но е възможен след представяне на концепцията им за стопанския порядък и в частност за *икономическата конституция*.

Понятието „*икономическа конституция*“ е плод на немската юридическа мисъл от началото на ХХ век и намира отражение при създаването на Ваймарската конституция от 1919 г. (вж. Nögg, 1994, р. 343 и сл.; Cruz, 2002, р. 28 и сл.). Този факт е показателен за това, че колкото и да са разнообразни

³² Валтер Освалд в предговора към българското издание на „Основи на националната икономия“. Вж. Ойкен, 2001, с. 37 (текстът в скоби и курсивът мой - И.Б.).

³³ Пак там (текстът в скоби мой - И. Б.).

³⁴ Смята се, че идейните основи на концепцията за *homo economicus* се индоктринират в икономическата наука още с работите на Адам Смит, Дж. Ст. Мил и други класици-политикономисти. В същината си тази концепция отразява разбирането за рационално организирано поведение, насочено към защита на индивидуалния интерес (вж. предходната бележка под линия). Критиците на Смит посочват, че това е идейната основа, от която израства *методологическият индивидуализъм* (очевидно, без да засягат смисловата му натовареност, която Shumpeter – авторът на термина, му придава), но отбелязват, че той е двойствен в подхода си, визирайки т.нар. *невидима ръка* (invisible hand) на пазара, което индицира *икономически детерминизъм*.

³⁵ Терминът „*Homunculus*“ е представен според правописа в оригиналния текст от 1939 г. (преводът на бълг. език е от 2001 г.) „хомонкулис“. В икономическата доктрина е ползван рядко със смислово значение на „създаден (изкуствен) човек“.

индивидуалните интереси (или дори обратно – сходни), *то социалният ред* (разбиран във възможно най-широк смисъл) е явление от друго качествено измерение. Като такова то не е проста (механична) сума на индивидуалните интереси или резултат от определена „технология“ на съгласуването им, а като качествено явление от по-високо равнище се определя от други обективни дадености – *равнище на развитие на производителните сили, създаващи материалните основи на държавната организация.*

Посоченият факт – първоначалното „изкристализиране“ на понятие за икономическа конституция в правната, а не в икономическата доктрина, е и блестящ пример за това, че когато икономическата доктрина изостава от икономическата реалност, именно те – *реалностите*, налагат необходимостта от адекватно уреждане на новите обществени отношения. В съвременните общества техен основен регулатор е обективното (писаното) право.

Резонно създаденият „вакуум“ в конкретния случай се запълва от юридическа трактовка на икономическата реалност. Тук се налага интересен паралел с американската конституция – и двете са „генетично“ икономически програмирани (Freund, 1920, p. 177-203). В този смисъл и двете са „съзнателно“ (т.е. целенасочено) *създавани като икономически документ в юридическа форма.*³⁶ Нещо повече, и тук *формата на държавното устройство, правомощията на законодателната и изпълнителната власт, съдебната система* са разработвани при ясното разбиране на обвързаността им с най-съществената задача на държавното управление – икономиката.³⁷

В икономическата доктрина понятието „икономическа конституция“ се въвежда от ордолибералистите, но на приноса на тази школа в икономическия анализ на конституцията е посветена следващата част от това изследване.

Използвана литература:

Бар, Р. и Фр. Тьолон (2002). Политическа икономия. „Кама“.

Белов, М. (2015). Финансов конституционализъм. „Сибир“.

Мизес, Л. (2001). Теория и история. Интерпретация социално-икономической еволюции. „Юнити“.

³⁶ В Нобеловата си реч „Конституция на икономическата политика“ (1987) Вичанан буквално посочва, че „...тази конституция (Американската конституция от 1787 г.) е един от малкото исторически примери на *съзнателен* избор на политическите правила“ (вж. Нобеловские лауреаты..., 1997, с. 29-30. Преводът, текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.).

³⁷ Точно както Madison посочва в „The Federalist“ (1787): „...първостепенна задача на държавното управление е икономиката“. Тук се налага малко терминологично уточнение във връзка с авторския превод – в оригиналния текст е използвано събирателното „Government“, което буквално би трябвало да се преведе като „*правителство*“, но транслативно и съдържателно е издържано да се преведе (в този случай) като „управление“ и в частност – „*държавно управление*“. Сигурно указание в тази насока идва и от анализа (тъкмо на този текст) на Beard, 1921, с.156 и сл.

- Милль, Дж.* (2007). Основы политической экономии. „ Эксмо“.
- Ойкен, В.* (2001). Основи на националната икономия. „ЛИК“.
- Проданов, В.* (2003). Дилемата методологически индивидуализъм — методологически холизъм. – Философски алтернативи, N 3-4.
- Рой, О.* (2004). Исследования социально-экономических и политических процессов. „Питер“.
- Смит, А.* (1983). Богатството на народите: изследване на неговата природа и причини. С.
- Тодоров, В.* (2016). Политическата икономия в България в началото на ХХI век: състояние и перспективи (в търсене на пътя). – В: Политическата икономия в България. Русе.
- Тюменев, А.* (1931). Политическа икономия: кратко ръководство. „Народна просвета“.
- Шумпетер, Й.* (1999). История на икономическия анализ: от 1790 до 1870 година. ИК „Прозорец“.
- Янакиев, К. и кол.* (1994). Научното познание. „Просвета“.
- Иноземцев, В. и кол.* (1997). Нобелевские лауреаты по экономике. Джеймс Бьюкенен. „Таурис Альфа“.
- Beard, Ch.* (1921 [1913]). An Economic Interpretation of the U.S. Constitution. New York: The Macmillan Company.
- Bork, R.* (1983). On Constitutional Economics. – AEI Journal on government and society, Oct.
- Brown, R.* (1956). Charles Beard and the Constitution. Princeton University Press.
- Buchanan, J. & G. Brennan* (1985). The Reason of Rules: Constitutional Political Economy. Liberty Fund, IN.2000. Cambridge University Press.
- Buchanan, J.* (1987). The Constitution of Economic Policy. – American Economic Review 77(3).
- Buchanan, J.* (1990). The Domain of Constitution Economics. – Constitutional Political Economy, Vol.1, N1.
- Denis, A.* (2015). Schumpeter and the Roots of Methodological Individualism. LSE.
- Hyman, L. & Baptist, E.* (2014). American Capitalism. Simon & Schuster.
- Hodgson, G.* (2007). Meanings of Methodological Individualism. – Journal of Economic Methodology, 14(2), June.
- Hutson, J.* (1984). The Creation of the Constitution: Scholarship at a Standstill. – Reviews in American History, Vol. 12, N 4 (Dec.).
- Keynes, J. N.* (1999 [1890]). Scope and Method of Political Economy. Batoche Books.

Икономическа теория за конституцията. Англо-американската школа

McDonald, F. (1958). *We the People: Economic Origins of Constitution*”, Chicago: University of Chicago Press.

McKenzie, R. (1984). *Constitutional Economics – Containing the Economic Powers of Government*. Lexington books.

Popper, K. (2005 [1934]). *The Logic of Scientific Discovery*. Taylor & Francis e-Library.

Posner, A. (1987). *The Constitution as an Economic Document*. – 56 *George Washington Law Review* 4.

Posner, R. (1998). *Against Constitutional Theory*. – *Law Review*, Vol. 1.

Rowley, Ch. & Fr. Schneider (2008). *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*. Springer Science+Business Media.

Shumpeter, J. (1908). *Essence and Chief Contents of Economic Theory*. London.

Tullock, G. & Buchanan, J. (1962). *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. University of Michigan Press.

Udehn, L. (2001). *Methodological Individualism: Background, history and meaning*. Routledge.

4.IV.2017 г.